

Tomaž Sajovic
 Filozofska fakulteta v Ljubljani

UDK 886.3.081"18/19"
 UDK 886.3 Stritar J. 7 Zorin .08

Stritarjevo historistično besedno oblikovanje in moderna

0.0 Razprava se uvršča v tisti krog razmišljanj o jezikovnoslogovnem razvoju v slovenski besedni umetnosti v 19. stoletju, ki vidi v njem razviden, vendar zapleten spopad med historistično (retorično) in naravno poetiko (Pogorelec, 1977, 1982; Sajovic, 1991, 1991/92, 1992/93, 1994).

Obdobje historizma pomeni umetnikovo postopno osvobajanje iz tesnih vezi poetik, v katerih objemu je moral ustvarjati v obdobjih t. i. velikih zgodovinskih slogov. V skladu s svojim umetnostnim hotenjem je lahko bolj ali manj svobodno izbiral med prvina različnih preteklih slogov, tudi med preteklimi umetnostnimi oblikami.

Prebujeno subjektivnost ustvarjanja je umetnik v nadaljnjem umetnostnem razvoju vedno bolj stopnjeval. Tako je secesija (moderna) vsaj programsko skušala pretrgati vse vezi s preteklimi zgodovinskimi slogi in torej tudi s historizmom. Vendar tudi slovenska umetnostna besedila kažejo, da je tako razvezovanje potekalo postopoma in ob izkoriščanju oblikovalnih možnosti, znanih že v historizmu.

0.1 Osnovna pozornost v razpravi je namenjena Stritarjevemu izrazito historističnemu jezikovnemu oblikovanju v *Zorinu* (prva izdaja 1870, druga 1887) — seveda pri tem ne gre za izvorni klasicizem, ampak za vzorovanje, zlasti pri Schillerju, kar je bilo v nemško govorečem prostoru v 19. stoletju zelo razširjeno (Eggers, 1986) —, ki je preoblikovano odmevalo na še ne dovolj pojasnjen in nezadostno dokumentiran način tudi pri ustvarjalcih naše moderne. Razmišljanje je osredinjeno predvsem na jezikovne postopke, ki naj podrobneje osvetlijo in pojasnijo tezo.

1.0 Za izhodišče našega razmišljanja o Stritarjevem historističnem oblikovanju moramo navesti nekaj ugotovitev Jožeta Pogačnika.

V pojmovanju razmerja med umetnostjo in resničnostjo izhaja Stritar iz načelnega prepada med njima: resničnost in poezija sta dva svetova, ki se sicer dotikata, a je prva svet nelepe resničnosti, druga pa svet lepe idealizacije. (Pogačnik, 1970, str. 183.)

Romantično nasprotje med *nelepo* resničnostjo in *lepim* idealom je Stritar presegal z umetniško idealizacijo, ki je *blažila doživetje odtujenosti ter človeka etično in estetično sproščala. Idealizacija je potemtakem ena od možnosti odprave alienacije in kot taka v Stritarjevi estetiki pomeni poskus regeneracije književnosti v duhu klasičnih estetskih vrednot.* (Pogačnik, 1970, str. 184.)

Stritar se je v svojem besednem oblikovanju zato »naslonil« na klasiko in klasicizem (ju je torej izbral, op. T. S.) (Pogačnik, 1963, str. 161, 164; Pogačnik, 1970, str. 185), tisti historistični tok, ki je bil na Slovenskem v 19. stoletju (začetki segajo v konec 18. stoletja) izredno živ, v svojih umetniško manj kakovostnih različicah pa priljubljen tudi pri vrsti manj pomembnih besednih ustvarjalcev — tudi v neumetnostnih zvrsteh.

1.1 Značilen zgled takega Stritarjevega oblikovanja je *Zorin* (prva izdaja 1870), roman v pismih, iz katerega navajam celotno Zorinovo razmišljanje, datirano s 16. avgustom:

Preširnov duh plava nad tem krajem. Ta nebeški pevec, ki je prišel med svoje, pa oni ga niso spoznali, bil mi je, kakor véš, veden, zvest tovariš, rekel bi, od mojih otročjih let de današnjega dne. Njegove pesmi beri v ledeni Sibiriji ali v goreči puščavi Sahari, beri jih žalosten ali vesel, star ali mlad, vedno in povsod ti bodo sladka dušna hrana, ki se je nikedar ne nasitiš. Vendar vse drugače se beró v tem rajskem kraju, kjer so se rodile. Tukaj jih človek, dejal bi, še le po polnem umeje. Kako je mogoče, da ga njegovi rojaki niso umeli, cenili in ljubili, kakor je vreden!

Jaz sem se iz Preširnovih pesmij učil, kaj je poezija, kaj je lepota. S Preširnom se meni godi, kakor z Bledom. Koliko sem videl lepih krajev potem, in bral velicnih pesnikov! Preširen in Bled sta mi ostala vendar na prvem mestu v serci. Morda je to moč prve ljubezni, in če je, saj se je ne sramujem.

Zdaj, ko mi je duh, dejal bi, prost vse zemeljske teže, urivajo se mi z mogočnejšo silo misli, ki mi že prej niso dale mirú, samo da mi jih je odgnalo viharno življenje; zdaj se jim ne morem več braniti. Ali ne bode morda enkrat konec vse poezije? Kedor opazuje in primerja preteklost in sedanjost, mora si staviti to vprašanje. Od dne do dne je ožji njen krog. Sopare ostri krik je pregnal iz skrivnostno temnih kotov tihe gozdne duhove. Jasne vile ne plešejo več ob kresnih nočéh v blede mesečini, in morske deklice ne vabijo več sè sladkim petjem umerjočih mladeničev v svoje hrepeneče hladno naročje. Žvenketanje mečev in umirajočih stok ne budi več, ko nekdanj, nesmeritnih pesmij, katerim se še čudi današnji rod. Brezserčnim zatiralcem narodov, ki so gazili po človeški kervi, razbojnikom, ki so prežali iz skalnih gradov na mirne, neskerbne popotnike, ne prede več poezija okrog glav »svitle gloriije.« Ali kje so naše prelepe narodne pesmi, ki so se glasile po gorah in dolinah, ki so zvesto spremljale naše prednike v žalosti in veselji od zibeli do groba? Nam še so v naši mladosti božale serca. Tiha je zdaj gora in dolina, če se ne čuje zdaj ter zdaj sirovo kričanje!

Padala nebeška mana

Izraelcem je v puščavi;

Zginila, akò pobrana

Bila nij ob uri pravi.

Zakaj jih nijsmo nabirali, dokler je bil čas? Zdaj je prepozno!

In vendar ne obupajmo. Vsaka pomlad zbudi pevce iz nova. Dokler bode bilo in ljubilo, dokler se bode veselilo in terpelo človeško serce, ne bode konca poezije. Iz hrupa polnega življenja je pribežala v človeško serce. V človeškem serci je poeziji dom!

Pa drugo vprašanje: ali napreduje človeštvo? Čemu to vprašanje! Glej, človeški um dela čuda, katerih bi ne verjeli, ko bi jih mogli slišati naši očetje; mi se že kmalu več ne bodemo čuditi znali. Zvezdam je pota izmeril, spoznal je bilke rást, in njemu je znano, kak obraz je imela zemlja, predno je bilo življenje na njej. Strelo je z neba vzel ter v svojo službo ukoval, da poroča hitro, kakor misel, njegovo voljo po zemlji.

Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis!

Sceptrum tyrannis? Ne, tega ne! Izvil jim žezla nij, samo obvil ga je, da več tako terdo na ljudstva ne pada.

Um napreduje, tega nij tajiti; ali kaj pa človeško serce? Ali se razvija in blaži tudi tako? Ali rasto naše kreposti, naše moštvo? Kje so naši Kodri in Sokrati, naši Reguli in Cincinnati? Res ne sežiga več, vsaj pri imenovanih izobraženih narodih ne, brat brata bogu na čast, vendar ga čerti in preganja, če se loči v mislih od njega. Ne prodaje več brat brata, kakor žival, na semnji; a zatira ga, zaničuje in o njegovem potu živi. Kervava vojska nij več najblažje, najčastneje opravilo možem; imenujemo jo »potrebno zlo,« — a kako zlo! Kake so naše vojske, če jih primerjamo z nekdanjimi! Kedaj izgine pač ta največja sramota človeštva?

Čudno se človeku godi, ko gleda in premišljuje razvijanje človeštva. Zdaj gre pot gori, zdaj doli, zdaj se po polnem izgubi v temi in goščavi; tam se prikaže zopet in kmalu zopet izgine! Kam derži ta pot? Ali se človeštvo bliža svojemu namenu, ali ga doseže kedaj? Vprašanja, ki so bila že zdavnaj rešena, stavijo se iz nova. Z bojem si moramo zopet pridobivati pravice, za katere je bilo prelite že toliko človeške kervi. Z malo mero se nam odmérja prostost, kakor bi nam hotel kedo odmerjati zrak in dihanje. Strašno bi bilo iti še sveta s prepričanjem, da nikedar človeštvu ne zasije rešenja in sreče dan. Ne, kažejo se znamenja, če jih prav umejem, da nij treba obupati.

Vstajati vidim, in to mi je sladko tolažilo, pri vseh narodih možé, ki si podajajo v sveto zvezo bratovske roke, ki povzdigujejo svoj glas prosèč in svarèč, da smo si bratje, da večni mir bodi med nami, združimo se, pomagajmo si; ne sila in moč, pravica in ljubezen naj deli zemeljsko blago; naj se jih ne trudi in terpi tisoč in tisoč, da eden uživa, da se eden veseli. Vsem enako pravico, in prvi naj bode, kedor je najboljši. Nesrečnim bratom, in koliko jih je! — ki žedé in medlé v siromaštvu in nevednosti, podajmo usmiljeno roko, razsvetljajmo jih, pomagajmo jim k dušnemu in telesnemu blagostanju!

Res je, posamezni še le se glasijo in učé tako; res je, njihov glas je še denes glas vpijočega; ali pride dan, če ga tudi ne bomo gledali niti mi niti naši otroci, ko naraste ta sveta, izvoljena truma, da se ne bode nič moglo ustavljati njeni sili, njenemu gorečemu navdušenju. Zakon bode njena volja in od tistega časa ne bode se zemlja več imenovala — solzna dolina. — (Stritar, 1870, str. 211-212.)

1.1.1 Leta 1887 je Stritar Zorina objavil še enkrat, in sicer v drugem zvezku svojih *Zbranih spisov* (izbrani odlomek je na straneh od 175 do 179). Za naše razpravljanje so izredno pomembni nekateri njegovi popravki besedila, od katerih navajam najpogostejše (pravopisnih pri tem ne upoštevam), in sicer predvsem *inverzije* (nekatero retoriko tako zamenjavo običajnega besednega reda imenujejo tudi *anastrofa* (Lausberg, 1973, str. 355-356)), značilne — tudi — za klasicizem (Guyard, 1959, str. 332):

Njegove pesmi beri v ledeni Sibiriji ali v goreči puščavi Sahari, beri jih žalosten ali vesel, star ali mlad, vedno in povsod ti bodo sladka dušna hrana, ki se je nikedar ne nasitiš.

v goreči puščavi Sahari → v goreči Sahari
ki se je nikedar ne nasitiš → ki se je ne nasitiš nikedar

Vendar vse drugače se beró v tem rajskem kraju, kjer so se rodile.

se beró → beró se

Jasne vile ne plešejo več ob kresnih nočéh v bledi mesečini, in morske deklice ne vabijo več sé sladkim petjem umerjočih mladeničev v svoje hrepeneče hladno naročje.

v svoje hrepeneče hladno naročje → v hrepeneče svoje hladno naročje

Ali kje so naše prelepe narodne pesmi, ki so se glasile po gorah in dolinah, ki so zvesto spremljale naše prednike v žalosti in veselji od zibeli do groba?

naše prednike → prednike naše

Glej, človeški um dela čuda, katerih bi ne verjeli, ko bi jih mogli slišati naši očetje; mi se že kmalu več ne bomo čuditi znali.

mi se že kmalu več ne bomo čuditi znali → mi se že skoraj več ne bomo znali čuditi

Strelo je z neba vzel ter v svojo službo ukoval, da poroča hitro, kakor misel, njegovo voljo po zemlji. njegovo voljo → voljo njegovo

Izvil jim žezla nij, samo obvil ga je, da več tako terdo na ljudstvo ne pada.

na ljudstvo ne pada → ne pada na ljudstvo

Um napreduje, tega nij tajiti; ali kaj pa človeško serce?

človeško serce → srce človeško

Vstajati vidim, in to mi je sladko tolažilo, pri vseh narodih možé, ki si podajejo v sveto zvezo bratovske roke, ki povzdigujejo svoj glas /.../.

svoj glas → glas svoj

Res je, posamezni še le se glasijo in učé tako; res je, njihov glas je še denes glas vpijočega; ali pride dan, če ga tudi ne bomo gledali niti mi niti naši otroci, /.../.

posamezni še le se glasijo in učé tako → *posamezni stoprav glasé se in učé tako*

naši otroci → *otroci naši*

Vrsta inverzij oziroma anastrof, ki so v pripovedništvu še mnogo bolj opazno slogovno sredstvo kot v pesništvu, prispeva k še izrazitejši klasicistični privzdignjenosti besedila. Na krepitev togih retoričnih prvin, kar omogoča tudi večjo zvočnost posameznih besednih zvez, kažejo popravki besednih zvez v *ledeni Sibiriji ali v goreči puščavi Sahari* → v *ledeni Sibiriji ali v goreči Sahari* (z ukinitvijo samostalnika puščava je dosežen popoln paralelizem sicer pomensko nasprotnih členov) in *posamezni še le se glasijo in učé tako* → *posamezni stoprav glasé se in učé tako* (končnici obeh glagolov v tretji osebi množine sta v popravku enaki, in sicer »kratki«, kar omogoča harmonično ritmičnost). V oklepaju je treba omeniti tudi ukinitvev nemške, to je končne stave osebnih glagolskih oblik, kar povečuje zvočnost besedila.

Za naše nadaljnje razpravljanje je pomembno, da so se te spremembe zgodile v letu 1887, torej v obdobju, ko sta v svoja besedila uvajala strožjo retorično ornamentalnost tudi Tavčar in Kersnik.

Prav to dejstvo kaže, da se je pred nastopom moderne odvijal intenzivni proces strožjega, rekli bi lahko tudi, prefinjenjšega in izčiščenjšega retoričnega ornamentiranja umetnostnih besedil, kar sicer lahko razlagamo z iskanjem estetskega izraza v pripovedništvu, še bolj verjetno pa z iskanjem nečesa, kar bo ustrezalo »duhu časa« — in sicer tistega jezikovnega oblikovanja, ki bo omogočalo izražanje skrajno pretanjenih človekovih razmerij do sveta.

1.2 Uvodni del Zorinovega pisma, ki z nekaterimi prviniami romantičnega sentimentalizma kaže slogovno sorodnost z Dežmanovim uvodnim odstavkom v poljudnoznanstvenem besedilu *Notranjske gore in Cirkniško jezero* (Sajovic, 1991/92) in se po tem nekoliko loči od ostalega dela navedenega pisma, se glasi:

Preširnov duh plava nad tem krajem. Ta nebeški pevec, ki je prišel med svoje, pa oni ga niso spoznali, bil mi je, kakor več, veden, zvest tovariš, rekel bi, od mojih otročjih let de denšnjega dne. Njegove pesmi beri v ledeni Sibiriji ali v goreči puščavi Sahari, beri jih žalosten ali vesel, star ali mlad, vedno in povsod ti bodo sladka dušna hrana, ki se je nikedar ne nasitiš. Vendar vse drugače se beró v tem rajskem kraji, kjer so se rodile. Tukaj jih človek, dejal bi, še le po polnem umeje. Kako je mogoče, da ga njegovi rojaki niso umeli, cenili in ljubili, kakor je vreden!

Jaz sem se iz Preširnovih pesmij učil, kaj je poezija, kaj je lepota. S Preširnom se meni godi, kakor z Bledom. Koliko sem videl lepih krajev potem, in bral veličnih pesnikov! Preširen in Bled sta mi ostala vendar na prvem mestu v serci. Morda je to moč perve ljubezni, in če je, saj se je ne sramujem.

1.2.1 Knjižnometaforično rabljeni glagol *plavati* v povedku prve povedi z besednima zvezama *Preširnov duh* v osebku in *nad tem krajem* (zveza anaforičnega kazalnega pridevniškega zaimka in samostalnika *kraj* ponavlja v sobesedilu navzočo besedo *Bled*) v prislovnem določilu kraja združuje ob sebi obe glavni tematski prvini v uvodnem delu Zorinovega pisma, hkrati pa oblikuje privzdignjeno občutje, ki je značilno za ves ostali del besedila.

1.2.2 V drugi povedi je izraženo pripovedovalčevo skrajno pozitivno razmerje do Prešerna (v povedkovem določilu besedna zveza *veden, zvest tovariš*, katere pomen je časovno v bistvu neomejen — *od mojih otročjih let de denšnjega dne*), posebej pozorni pa moramo biti na rabo privzdignjenega besedišča v osebku: *ta nebeški pevec, ki je prišel med svoje, pa oni ga niso spoznali*.

Besedna zveza *ta nebeški pevec* (ki denotira Franceta Prešerna) v bralcu vzbuja asociacijo na grškega mitološkega pesnika Orfeja, medbesedilje v stavčnem prilastku pa z delnim prenašanjem besednega gradiva iz *Poti v Emavs* v Lukovem evangeliju (Lk 24,16) omogoča tudi aluzijsko primerjavo Prešerna s Kristusom.

1.2.3 V tretji povedi pripovedovalec s skrajno poudarjenim retoričnim oblikovanjem privzdignjeno občutje še stopnjuje, svoje razmerje do Prešerna pa skuša prenesti tudi na bralca. Poved je treba zaradi večje razvidnosti njene oblikovanosti grafično preoblikovati:

*Njegove pesmi beri v ledeni Sibiriji ali v goreči puščavi Sahari,
beri jih žalosten ali vesel,
star ali mlad,
vedno in povsod ti bodo sladka dušna hrana,
ki se je nikedar ne nasitiš.*

Oblikovana je v umetelni inačici retorične figure diareze: v prvem, kopičenjskem delu povedi — njegova dopustna skladijska vloga je izražena zaznamovano, in sicer brez veznika — so nanizane dvojne formule, sestavljene iz disjunktivno povezanih pomensko nasprotnih členov, v povzetku pa je dvojna formula, sestavljena iz vezalno povezanih členov (*vedno in povsod*), ki deaktivizirata pomene dvojnih formul iz kopičenjskega dela povedi. Opozoriti je treba tudi na hiazemsko razvrstitev pomenov posameznih členov (časovni prislov *vedno* povzema pomene neposredno pred njim stoječih dvojnih formul, krajevni prislov *povsod* pa pomene iz prve dvojne formule), da ne omenjamo tudi besednoredne hiazemske razvrstitve dvojnih formul v kopičenjskem in povzemalnem delu.

Del povedi *vedno in povsod ti bodo sladka dušna hrana* (Prešernove pesmi namreč, op. T. S.), *ki se je nikedar ne nasitiš* kaže slogovna znamenja romantičnega sentimentalizma; primerjaj namreč Dežmanov stavek *ga (srce, op. T. S.) bojo miline krajskih dolin in goric v sladkih občutkih zibale*.

1.2.4 V sklepnem delu odstavka — *Vendar vse drugače se beró v tem rajskem kraji, kjer so se rodile. Tukaj jih človek, dejal bi, še le po polnem umeje. Kako je mogoče, da ga njegovi rojaki niso umeli, cenili in ljubili, kakor je vreden!* — pripovedovalec ustvari dispozicijski retorični učinek napetosti s prvima povedma, ali drugače povedano, omenjeni povedi pomenita retorični antitetični obrat v zgradbi odstavka. Da bi bilo mogoče jasneje osvetliti, kako je ta obrat retorično oblikovan tudi na ravni elokucije, je treba sopostavljeno navesti del diarezne povedi in prvo, antitetično poved sklepnega dela odstavka:

Njegove pesmi beri v ledeni Sibiriji ali v goreči puščavi Sahari [...], vedno in povsod ti bodo sladka dušna hrana [...].

Vendar vse drugače se beró v tem rajskem kraji, kjer so se rodile.

Takoj je jasno, da je antitetičnost retorično poudarjeno oblikovana s pomočjo besednega in skladijskega ponavljanja. Ponovljena je besedna zveza *njegove pesmi*, v antitetični povedi le v morfemu ujemanja pri glagolu *se beró*, ponovljen je glagol *brati*, v diarezni povedi v tvorni obliki, v antitetični v trpni, ponovljeno je skladijsko mesto prislovnega določila kraja. Prav to pa omogoča poudarjeno razvidnost tistih jezikovnih prvin, ki oblikujejo antitetičnost: navezovalca *vednar*, besednega pomena v prislovnem določilu načina — *vse drugače* — in besedne zapolnitve prislovnega določila kraja — *v tem rajskem kraji* (namreč Bledu).

Zadnja poved v sklepnem delu odstavka — *Kako je mogoče, da ga njegovi rojaki niso umeli, cenili in ljubili, kakor je vreden!* — pomensko delno ponavlja začetek druge povedi odstavka — *Ta nebeški pevec, ki je prišel med svoje, pa oni ga niso spoznali [...]* — ter tako formalno ustvarja klasično oklepajno zgradbo odstavka. Seveda je treba takoj povedati, da je ta ponovitev oblikovana z jezikovnimi sredstvi, ki izražajo pripovedovalčevo skrajno čustveno in s tem tudi moralizatorsko razmerje do dejstva, da njegovi rojaki velikega pesnika ne razumejo in ne cenijo dovolj; s tem v

zvezi je treba opozoriti predvsem na trojno formulo *nijso umeli, cenili in ljubili*. Kot bomo še videli, je za Stritarja tako, pogosto moralizatorsko poudarjanje koncev sicer retorično večše oblikovanih delov besedil skoraj pravilo, ki pa za današnji estetski okus deluje moteče, odvečno.

1.3 Za ostali del Stritarjevega besedila je značilna strogo racionalna zgradba, katere izhodišče je sporočilno jedro prve povedi tretjega odstavka: */... / urivajo se mi z mogočnejšo silo misli, ki mi že prej nijso dale mirú /... /*. V tem delu povedi samostalniki misli predstavlja glavno povzemajočo tematsko prvino, ki je v nadaljnjem besedilu razčlenjena (specificirana) na posamezne natančneje določene sestavine (Brinker, 1985; Heinemann, Viehweger, 1991): v drugi povedi tretjega odstavka je v vprašalni povedi ubesedena napoved razlaganja prve — *Ali ne bode morda enkrat konec vse poezije?* — v prvi povedi šestega odstavka (pri tem citatov Prešernove pesmi in kasneje napisa na Franklinovi sohi ne upoštevam) pa napoved druge — *Pa drugo vprašanje: ali napreduje človeštvo?* Druga sestavina oziroma druga podtema, ki jo lahko poimenujemo *napredek oziroma razvijanje človeštva*, je zopet razčlenjena v dve podpodtemi: prva je *napredek človeškega uma*, eksplicitno napovedana v tretji povedi šestega odstavka, druga pa *napredek človeškega srca*, napovedana v prvi povedi osmega odstavka.

Pri tem je treba ugotoviti, da pripovedovalec v tem delu besedila razmišlja o *klasičnih vrednotah* — poeziji ter človeškem razumu in srcu.

Vsi deli besedila, ki jih zaznamujejo posamezne delne teme, imajo v glavnem enako trodelno retorično zgradbo. V prvem delu je v vprašalni obliki izražena delna teza, v srednjem delu so naštetih dokazni primeri za pripovedovalčevo tezo, v sklepnem delu pa sledi antiteza. Besedilo končuje pripovedovalčevo optimistično zaupanje v razvoj človeštva.

1.3.1 Za naše razpravljanje sta najbolj pomembna dela besedila, ki ju zaznamujeta delni temi o *koncu poezije in napredovanju človeškega uma*. Naša pozornost bo — poleg omembe nekaterih retoričnih oblik ponavljanja, tudi izokolonskega, in vezalnega povezovanja nasprotnopomenskih besed, kar sta uporabljala tudi Tavčar in Kersnik (Sajovic, 1991) — usmerjena predvsem v za klasicizem značilno posredno, privzdignjeno jezikovno izražanje, katerega prvine so v bolj ali manj modificirani obliki privzemali tudi predstavniki moderne, na primer Župančič v Dumi.

1.3.2 Najprej si oglejmo del besedila o *koncu poezije*:

Ali ne bode morda enkrat konec vse poezije? Kedor opazuje in primerja preteklost in sedanjest, mora si staviti to vprašanje. Od dne do dne je ožji njen krog. Sopare ostri krik je pregnal iz skrivnostno temnih kotov tihe gozdne duhove. Jasne vile ne plešejo več ob kresnih nočéh v blede mesečini, in morske deklice ne vabijo več sè sladkim petjem umerjočih mladeničev v svoje hrepeneče hladno naročje. Žvenketanje mečev in umirajočih stok ne budi več, ko nekdanj, nesmertnih pesmij, katerim se še čudi denašnji rod. Brezserčnim zatiralcem narodov, ki so gazili po človeški kervi, razbojnikom, ki so prežali iz skalnih gradov na mirne, neskerbne popotnike, ne prede več poezija okrog glav »sviile glorie.« Ali kje so naše prelepe narodne pesmi, ki so se glasile po gorah in dolinah, ki so zvesto spremljale naše prednike v žalosti in veselji od zibeli do groba? Nam še so v naši mladosti božale srca. Tiha je zdaj gora in dolina, če se ne čuje zdaj ter zdaj sirovo kričanje!

*Padala nebeška mana
Izraelcem je v puščavi;
Zginila, akò pobrana
Bila nij ob uri pravi.*

Zakaj jih nijsmo nabirali, dokler je bil čas? Zdaj je prepozno!

In vendar ne obupajmo. Vsaka pomlad zbudi pevce iz nova. Dokler bode bilo in ljubilo, dokler se bode veselilo in terpelo človeško serce, ne bode konca poezije. Iz hrupa polnega življenja je pribežala v človeško serce. V človeškem serci je poeziji dom!

1.3.2.1 V teznem delu je skladenjsko retorično oblikovana poved *Kedor opazuje in primerja preteklost in sedanjest, mora si staviti to vprašanje: z vezalnim veznikom in povezana glagola imata ob sebi prav tako vezalno povezana predmeta, s čimer je dosežen občutek harmoničnega ravnotežja, ki ga ohranja tudi dvodelna zgradba besedne zveze od dne do dne v naslednji povedi.*

1.3.2.2 Srednji naštevalnoargumentni del je sestavljen iz kar petih členov, kot bomo videli, pa v resnici iz sedmih, saj sta dva še dodatno členjena, kar je bilo v tistem času v slovenski književnosti dovolj nenavadno (pri Dežmanu in Jurčiču na primer so bili naštevalni oziroma dokazovalni deli besedil omejeni v glavnem le na tri člene (Sajovic, 1991, 1991/92). (Zanimivo je, da se taka bogata razčlenjenost zopet pojavi pri poznem Kersniku — v *Kmetški smrti in Mamonu* —, ki ga zaznamujejo prvine poznega historizma in začetki secesije (Sajovic, 1994).)

1.3.2.2.1 Najprej je treba opozoriti na nekatere retorične prvine, ki s svojim ponavljanjem združujejo posamezne skupine členov med seboj.

Za prva dva člena (drugi je podvojen) —

Sopare ostri krik je pregnal iz skrivnostno temnih kotov tihe gozdne duhove.

Jasne vile ne plešejo več ob kresnih nočéh v bledi mesečini,

in morske deklice ne vabijo več sè sladkim petjem umerjočih mladeničev v svoje hrepeneče hladno naročje. —

so značilni ritmični konci, ki so doseženi s številom besed uravnoveženimi končnimi stavčnimi členi (v našem zapisu podčrtanimi), pri čemer je treba opozoriti na dosledno zaznamovano stavo stavčnih členov *iz skrivnostno temnih kotov* v prvi navedeni povedi, *ob kresnih nočéh* v prvem stavku druge povedi in *sè sladkim petjem* v drugem stavku druge povedi ter retorično poudarjeno obtežitev zadnjega člena (to je drugega stavka druge povedi) z »dodajanjem« prislovnega določila kraja (Achtergewicht).

Drugi podvojeni, tretji in četrty člen združujejo zanikani glagoli — *ne plešejo več, ne vabijo več, ne budi več, ne prede več*, zadnji člen iz naštevalnega dela pa je za razliko od ostalih posebej poudarjen s postavitvijo osebk za povedkom.

V četrtem in petem členu se pojavljata dva prilastkova odvisnika:

Brezserčnim zatiralcem narodov, ki so gazili po človeški kervi, razbojnikom, ki so prežali iz skalnih gradov na mirne, neskerbne popotnike, /... /.

Ali kje so naše prelepe narodne pesmi, ki so se glasile po gorah in dolinah, ki so zvesto spremljale naše prednike v žalosti in veselji od zibeli do groba?

Posebej moramo biti pozorni na še eno skupno značilnost, in sicer na asindetično povezovanje predmetov v četrtem členu in prilastkovih odvisnikov v petem.

1.3.2.2.2 Zadnji člen je retorično in medbesedilno posebej razvidno oblikovan:

Ali kje so naše prelepe narodne pesmi, ki so se glasile po gorah in dolinah, ki so zvesto spremljale naše prednike v žalosti in veselji od zibeli do groba? Nam še so v naši mladosti božale serca. Tiha je zdaj gora in dolina, če se ne čuje zdaj ter zdaj sirovo kričanje!

Padala nebeška mana

Izraelcem je v puščavi;

Zginila, akò pobrana

Bila nij ob uri pravi.

Zakaj jih nijsmo nabirali, dokler je bil čas? Zdaj je prepozno!

1.3.2.2.1 V prvi povedi je najbolj opazna prvina povezovanje nasprotnopomenskih besed v pare, retorično sredstvo, ki še posebej zaznamuje Stritarjevo klasično historistično oblikovanje:

Ali kje so naše prelepe narodne pesmi, ki so se glasile po gorah in dolinah, ki so zvesto spremljale naše prednike v žalosti in veselji od zibeli do groba?

Retorična ornamentalnost se kaže v asindetično povezanih prilastkovih odvisnikih, ki ju sklepajo binarno razčlenjeni stavčni členi — prvega dvojna formula v prislovnem določilu kraja, drugega dvojna formula v *žalosti in veselji* v prislovnem določilu časa (Grepl, Karlík, 1986, str. 288-289) in za naše gradivo značilna besedna zveza v drugem prislovnem določilu časa *od zibeli do groba*, v kateri imata samostalnika *zibel* in *grob* preimenovalno simbolno vrednost: *zibel* = rojstvo, *grob* = smrt. V drugačni terminologiji bi takemu izražanju lahko rekli tudi metonimično popredmetenje. Kersnik je v *Kmetški smrti* besedo *zibel* zamenjal z besedo *rojstvo*, drugi člen pa je pustil nespremenjen:

Sin je dorasel; suče se že v drugem oddelku ónega kolobarja, katerega završé vsi gospodarji na Planjavi od rojstva do groba; /... /. (Kersnik, 1890, str. 41.)

V *Mamonu* — o besednem oblikovanju tega pripovednega besedila glej Sajovic, 1994 — pa je slogovni možnosti *od rojstva do smrti / od zibeli do groba* funkcionaliziral (kar je že ena od značilnosti secesije): prvo možnost je uporabil v bolj ali manj nepreneseno oblikovanem odstavku (Kersnik, 1891, str. 43), ko pa je vsebino tega odstavka posplošil v naslednjem figuriranem in metaforičnem odstavku, je uporabil drugo, preimenovalno (Kersnik, 1891, str. 44).

1.3.2.2.2 Sama zgradba člena sicer kaže že omenjeno značilnost Stritarjevega oblikovanja: retorično sklenjenemu delu besedila je »prilepljen« še dodatek. Sklenjeni del besedila zaznamujeta antitetični prvini: *prelepe narodne pesmi, ki so se glasile po gorah in dolinah* v prvi povedi (retorično vprašanje implicira negativni odgovor in ima torej vrednost modalnega zanikanja) in *Tiha je zdaj gora in dolina* v tretji (ki pomeni pravzaprav retorični odgovor), pri čemer je sklenjenost retorično zaznamovana s poliptotično (Lausberg, 1973, str. 325) ponovitvijo besedne zveze: *po gorah in dolinah — gora in dolina*. Poliptota pa je rezultat bolj bistvene spremembe, ki jo kaže možnost različnega izražanja *Tiha je zdaj gora in dolina / Tiho je zdaj (po gorah in dolinah)*. Prav potiskanje besedne zveze *gora in dolina* v položaj agentnega participanta (vsaj sobesedilno, kar bi lahko dokazovali s parafrazama *Po gorah in dolinah ne pojejo več narodnih pesmi → Po gorah in dolinah so ljudje zdaj tiho*), verjetneje pa v položaj nosilca stanja (Grepl, Karlík, 1983, str. 32, Sajovic, 1991/92), s čimer je ukinjena enodelna stavčna zgradba, oblikuje za klasicizem značilno umetelno vzvišeno občutje: rezultat take spremembe je namreč personifikacija (Guyard, 1959, Lausberg, 1973).

1.3.2.2.3 Tako sklenjenemu delu sledi poseben dodatek, ki ne more skriti eruditske in moralizatorske vsebine.

Medbesedilje (Juvan, 1989) predstavlja citirana prva kitica Prešernove pesmi *Dekletam*, pri čemer je treba opozoriti, da se že pri Prešernu vzpostavlja medbesedilno razmerje z zgodbenimi prviniami iz Druge Mojzesove knjige (Eksodus) (16, 1-36). To pomeni, da je ta del Stritarjevega besedila večkratno kodiran — s Stritarjevim besedilom, Prešernovo pesmijo *Dekletam* in odlomkom iz Stare zaveze. Za naše razpravljanje je pomemben način vgrajevanja medbesedilja v ostalo Stritarjevo besedilo. V neposredno pred Prešernovim citatom stoječem Stritarjevem besedilu je implicirano pripovedovalčevo obžalovanje nad izginjanjem narodnih pesmi, v zadnjih dveh verzih Prešernove kitice pa je vsebovano novo sporočilo, ki ga bralec sobesedilno razume kot metaforično (*nepobrana mana → nenabrane pesmi*). Pripovedovalčevo besedilo za citatom je v bistvu tavitološka nemetaforična ponovitev sporočila iz citata, pri čemer je za Stritarjevo oblikovanje značilen tudi redundanten eksplikativni in s tem tavitološki stavčni dodatek *Zdaj je prepozno!*. Prešernov citat s svojim privzdignjenim besednim oblikovanjem (k temu prispeva predvsem umetelni besedni red)

sooblikuje Stritarjev privzdignjeni klasicistični slog, hkrati pa konotira pripovedovalčevo za historizem značilno meditativno sprejemanje kulturnih zgodovinskih vrednot.

1.3.2.3 Zadnji antitetični del se glasi:

In vendar ne obupajmo. Vsaka pomlad zbudi pevce iz nova. Dokler bode bilo in ljubilo, dokler se bode veselilo in terpelo človeško serce, ne bode konca poezije. Iz hrupa polnega življenja je pribežala v človeško serce. V človeškem serci je poeziji dom!

1.3.2.3.1 Med figurami je za naše gradivo pomembno poliptotonsko ponavljanje besedne zveze *človeško serce*, še zlasti poliptotonska anadiploza oziroma reduplicatio (Lausberg, 1973, str. 314) v zadnjih dveh povedih:

Iz hrupa polnega življenja je pribežala v človeško serce. V človeškem serci je poeziji dom!

Tako oblikovana figura »razkriva« še en značilni retorični odklon, ki zadeva način realizacije sicer običajnega besednega reda. Omenjena poliptotonska anadiploza je namreč posledica zaznamovanega prenosa predložne besedne zveze iz jedra oziroma reme prve povedi v izhodišče oziroma temo druge povedi. Jezikovno normalno bi se besedna zveza *v človeško srce* v izhodišču druge povedi glasila v pozaimljeni obliki *v njem*. Tako figurirano oblikovanje je dokaj značilna prvina tudi Tavčarjevega in Kersnikovega sloga (Sajovic, 1991).

1.3.2.3.2 V zadnjih dveh povedih je pojmovni samostalnik *poezija* personificiran, pri čemer je za klasicistično antropocentrično razumevanje sveta značilna tudi uporaba besede *dom* v zadnji povedi (*dom = prostor, hiša, kjer kdo stalno živi, od koder izhaja*; v prenesenem pomenu tudi *družinsko vzdušje, toplino* (SSKJ 1, str. 457)). Primerjaj tudi četrti člen v srednjem argumentnem delu besedila:

Brezserčnim zatiralcem narodov, ki so gazili po človeški kervi, razbojnikom, ki so prežali iz skalnih gradov na mirne, neskerbne popotnike, ne prede več poezija okrog glav »svitile glorijske.«

Posebno pomembna značilnost Stritarjevega klasicističnega sloga je zapolnjevanje mesta agentnega participanta oziroma prvega delovalnika in kavzatorja v osebku z izrazi, ki proti pričakovanju ne zaznamujejo oseb.

V antitezem delu je tak primer zapolnjevanja poved *Vsaka pomlad zbudi pevce iz nova*. Običajnejša, nezaznamovana jezikovna uresničitev (Grepl, Karlik, 1983, str. 32) je poved *Vsake pomladi se zbudijo pevci iz nova*.

V povedi *Sopare ostri krik je pregnal iz skrivnostno temnih kotov tihe gozdne duhove* ima besedna zveza *Sopare ostri krik* pomensko vlogo kavzatorja in retorično predstavlja zapleteno metonimično-metaforično perifrazo (zamenjava za *parno lokomotivo* oziroma *vlak*), pri čemer je beseda *pisk* metaforično zamenjana z besedo *krik*, ki se povezuje s pomensko sestavino človeškosti. Umetelnost še povečuje inverzija desnega prilastka (*sopare*) na levo stran, v sam začetek povedi.

Podobno je oblikovana poved *Žvenketanje mečev in umirajočih stok ne budi več, ko nekdam, nesmertnih pesmij, katerim se še čudi denašnji rod*. Pomensko vlogo kavzatorja ima besedna zveza *žvenketanje mečev in umirajočih stok*, ki je sestavljena iz dveh priredno povezanih podredno zloženih samostalniških besednih zvez in jo retorično zaznamuje hiazemska razporeditev desnih prilastkov (in seveda tudi jeder). Zanimivo je, da sta v jedru obeh besednih zvez glagolnik *žvenketanje* in izglagolski samostalnik *stok* (torej nobene besede, ki bi zaznamovala osebo!), kar ob inverziji desnega prilastka — *umirajočih stok* - dodatno prispeva k patetični privzdignjenosti izraza. Pomensko predstavljata obe samostalniški besedni zvezi metonimično amplifikacijo pojavov vojskovanja.

Skupna značilnost vseh teh primerov je klasicistično nenaravnostno označevanje predmetnosti (Guyard, 1959).

1.3.3 V tako besedno oblikovanje se lepo vključuje del besedila z delno temo o napredovanju človeškega uma:

Pa drugo vprašanje: ali napreduje človeštvo? Čemu to vprašanje! Glej, človeški um dela čuda, katerih bi ne verjeli, ko bi jih mogli slišati naši očetje; mi se že kmalu več ne bomo čuditi znali. Zvezdam je pota izmeril, spoznal je bilke rást, in njemu je znano, kak obraz je imela zemlja, predno je bilo življenje na njej. Strelo je z neba vzel ter v svojo službo ukoval, da poroča hitro, kakor misel, njegovo voljo po zemlji.

Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis!

Sceptrum tyrannis? Ne, tega ne! Izvil jim žezla nij, samo obvil ga je, da več tako terdo na ljudstva ne pada.

1.3.3.1 Najpomembnejše je, da pripovedovalec v vrsti povedi namesto običajnejše besede *človek* (kot splošnega osebk) postavlja v osebek zaznamovanejšo, vendar pomensko natančnejšo besedno zvezo *človeški um*. Klasični antropocentrizem je izražen v stavkih *Zvezdam je pota izmeril in njemu je znano, kak obraz je imela zemlja, predno je bilo življenje na njej*. Pozorni moramo biti tudi na sinekdohični izraz za rastlinstvo v stavku *spoznal je bilke rást* (da ne omenjamo inverzije desnega prilastka).

1.3.3.2 Stritar v svoja besedila vgrajuje tudi tujejezične citate:

Strelo je z neba vzel ter v svojo službo ukoval, da poroča hitro, kakor misel, njegovo voljo po zemlji.

Eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis!

Sceptrum tyrannis? Ne, tega ne! Izvil jim žezla nij, samo obvil ga je, da več tako terdo na ljudstva ne pada.

Zaradi umetelnega vgrajevanja latinskega citata — sicer napisa na sohi Benjamina Franklina (1706-1790), slaveč Franklina naravoslovca (izumitelj strelovoda) in državnika, ki je dosegel osvoboditev Ameriških držav (Stritar, 1954, str. 436) — je treba najprej navesti njegov slovenski prevod — *Izrgal je nebu strelo in žezlo tiranom* (Stritar, 1954, str. 436) — in nekatere besednooblikovalske značilnosti citata, ki jih je prevod zvesto ohranil. Na skladenjski ravni je opazno klasično retorično, in sicer hiazemsko razpostavljanje dajalniških in tožilniških predmetov, na pomenski pa perifraza *izrgal je nebu strelo* za izumitev strelovoda in zgodovinsko ustaljena metonimična raba besede *žezlo* (znamenje ali simbol za oblast vladanja), značilna klasicistična načina posrednega označevanja referentov (denotatov) (Guyard, 1959).

Neposredno pred latinskim citatom stoječa poved — *Strelo je z neba vzel ter v svojo službo ukoval, da poroča hitro, kakor misel, njegovo voljo po zemlji* — je razširjena ponovitev prvega dela citata (v slovenskem jeziku seveda: *Strelo je z neba vzel = Eripuit coelo fulmen*), pri čemer je treba posebej opozoriti na počlovečeno perifrazno ubesedenje nove tehnološke predmetnosti (telegrafa), neposredno za njim stoječi del besedila pa polemična razširjena ponovitev drugega dela citata, kar kaže Stritarjevo izredno premišljeno retorično oblikovanje.

2.0 Tako oblikovanje pomenske ravnine (Stritarjevi aktualizaciji takega oblikovanja je zelo podobna tudi Gregorčičeva) je prevzela in še radikalizirala slovenska moderna — seveda na izrazito funkcionalen način. Primerjaj samo naslednji odlomek iz »moškega«, »kozmpolitskega« delu Župančičeve Dume, v katerem je vzneseno slavljen človekov napredek v mestih po svetu:

*V vélikih mest valovanju bil sam sem val,
o, in moje srcé je utripalo
v taktu mogočnem, potisočerjenem;
v novo življenje planila je duša seljaka,
nova mu vera objela srce je utrujeno.
Videl sem čela: kot da jim pod kozo lazijo želve,
ali to misel jih je razrila tako;*

*videl sem lica: v njih brazde za seme bodočnosti;
roke so stregle stroju ves dan,
ali zvečer je zablisnilo čelo to sajava,
in oko je krožilo po svetlih pokrajinah,
sanjalo smeje sanje bodočnosti,
spremljalo silne kretnje govornika
in verovalo za rod, ki še rojen ni ...
Slišal sem bojni krik iz Mandžurije,
sredi Pariza čul sem odjek stoter.
Gledal sem dleto kiparja: z ljubeznijo
šlo kot poljub čez belino je mramora,
s skale narahlo je snov odpoljubljalo,
plahoma v nji
je življenje zavdihnilo.*

*Videl sem misleca: pisal je zákone
ljudstvu ne zemskemu — zvezdam je kazal pot,
pa nesoglasje v vsemirju zasledil je,
novih svetov je zahteval njegov račun,
»Bodi!« je rekel — in noč mu je dala nov svet ...*

*Tu, tu se žile življenja stekajo,
pota vesoljstva tukaj se sekajo,
ljubim jih s hrupom in šumom, ta velika mesta —
skoznje v svobodo gre, skoznje v bodočnost gre cesta ...*
(Župančič, 1908, str. 91-92.)

Posebej je treba opozoriti, da je Župančič izkoriščal podobna jezikovna sredstva kot Stritar. Primerjati je treba samo odlomek iz *Dume*

*Videl sem misleca: pisal je zákone
ljudstvu ne zemskemu — zvezdam je kazal pot,
pa nesoglasje v vsemirju zasledil je,
novih svetov je zahteval njegov račun,
»Bodi!« je rekel — in noč mu je dala nov svet ...*

z odlomkom iz Stritarjevega *Zorina*

*Zvezdam je pota izmeril, spoznal je bilke rást, in njemu je znano, kak obraz je imela zemlja, predno
je bilo življenje na njej. Strelo je z neba vzel ter v svojo službo ukoval, da poroča hitro, kakor misel,
njegovo voljo po zemlji.*

Podobnosti in hkrati razlike najbolj razvidno kažeta Stritarjev stavek *zvezdam je pota izmeril* (osebek je človeški um) in Župančičev *zvezdam je kazal pot* (osebek je mislec). Skladenjska zgradba obeh stavkov in delno besedna zapolnitev sta popolnoma enaki, pri čemer beseda *pot* v obeh primerih izraža že omenjeni antropocentrizem. Razlike se pokažejo v glagolih: Stritarjev glagol *izmeriti* (v sobesedilu seveda) oblikuje še dokaj zadržano, racionalno razmerje do predmetnosti, Župančičev *kazati* pa že popoln aktivizem in željo po njenem preoblikovanju — kar je mogoče videti že tudi v Stritarjevem stavku *Strelo je z neba vzel ter v svojo službo ukoval*.

Posebno pozornost velja posvetiti naslednjim Župančičevim verzom:

*/... / roke so stregle stroju ves dan,
ali zvečer je zablisnilo čelo to sajava,
in oko je krožilo po svetlih pokrajinah,
sanjalo smeje sanje bodočnosti,
spremljalo silne kretnje govornika*

in
 verovalo za rod, ki še rojen ni ...

l...l
 Gledal sem dleto kiparja: z ljubeznijo
 šlo kot poljub čez belino je mramora,
 s skale narahlo je snov odpoljubljalo,
 plahoma v nji je življenje zavzdihnilo.

V njih kar mrgoli tako imenovanih drugotnih struktur (primerjaj samo stavek *s skale narahlo je snov odpoljubljalo* — osebek je *dleto kiparja* —, ki bi ga lahko izrazili tudi s stavkom *kipar je z dletom s skale narahlo odpoljubljajl snov*) — postopek, ki ga je B. Pogorelec ustno poimenovala kot preoblikovanje osnovnih pomensko-skladenjskih vzorcev po možnih pravilih jezika in retorike. Čeprav je tipologija drugotnih struktur zelo razvejena (najpogosteje gre za različne metonimije in diateze), lahko rečemo, da ta slogovna možnost družī Župančiča, pa tudi druge predstavnike naše moderne s Stritarjem, le da je moderna pri tem bila mnogo bolj radikalna.

3.0 Razcvet pretanjenejšega strožjega, pa tudi že preoblikovanega retoričnoornamentalnega besednega oblikovanja pri Tavčarju in Kersniku v osemdesetih letih in na prelomu v devetdeseta ter naših modernistih v devetdesetih letih 19. stoletja kaže marsikatero podobnost s Stritarjevim oblikovanjem (zlasti iz obdobja, ko je nastajal *Zorin* in ko je Stritar še zagovarjal avtonomnost umetnosti), pa tudi njegov vpliv. To je mogoče pojasniti tudi s premislekom nekaterih spoznanj slovenske literarne zgodovine.

Stritarjev umetnostni nazor, ki je sicer koreninil v goethejevskem romantičnem klasicizmu in kantovski estetski misli (Pogačnik, 1963, str. 89-90), je doživljal v sedemdesetih letih 19. stoletja paradoksalne spremembe. *Dokler je (Stritar) branil individualne umetnostne temelje, je bila (slovenska, op. T. S.) slovstvena praksa ideološko in socialno usmerjena, ko pa je prevzel tudi on pragmatizem za estetsko vodilo, je le-ta postal odveč, ker je umetnost že lahko relativno normalno živela* (Pogačnik, 1970, str. 183; primerjaj tudi Paternu, 1989, str. 85). *Stritar je torej odstopil od tistega, kar je v moderni postalo temelj* (Pogačnik, 1963, str. 91).

Toda prav moderno pripravljajoča »slovstvena praksa« v osemdesetih letih je s svojo vse večjo estetizacijo izraza in s svojim »držanjem zrcala« ideologiji slovenskega osvajajočega meščanstva, ki je vedno bolj kazala svoje temne plati — zato je v ospredje umetnikovega zanimanja vedno bolj stopala človekova duhovna in moralna problematika —, prav omogočala, da je Stritarjevo besednoumetnostno oblikovanje iz njegovega »avtonomnega«, nepragmatičnega estetskega obdobja lahko (p)ostalo pomemben zgled — tudi za moderno. Verjetno tudi ni čisto naključje, da so Stritarjevi izbrani spisi začeli izhajati v poznih osemdesetih letih 19. stoletja.

3.1 Dovolj upravičeno bi bilo treba postaviti tudi tezo, da je bil Stritar s svojim klasicistično patetičnim slogom vsaj v okviru nemškega in avstrijskega književnega prostora (ta pa je bil za nas najpomembnejši) dovolj običajen in torej ne preveč zapoznel pisec. Spomniti se je treba le na Eggersove ugotovitve o izrednem vplivu Schillerjevega sloga v nemški književnosti celotnega 19. stoletja (Eggers, 1986, str. 358-359, 364-65, pa tudi drugod; Bach, 1970, str. 442, tudi drugod), Schillerjevo delo pa je Stritar po Pogačnikovih ugotovitvah zelo dobro poznal (Pogačnik, 1963). Primerjalna raziskava Stritarjevega in Schillerjevega sloga bi bila zato zelo dobrodošla.

4.0 Za konec je treba posebej poudariti misel, ki dobiva v zadnjih letih vedno jasnejšo podobo: obdobje moderne je gotovo prelomno obdobje v slovenskem besednoumetnostnem oblikovanju, vendar nikakor ne smemo mimo ugotovitve, da je nova, »moderna«, funkcionalna poetika (Pogorelec, 1977) nastajala tudi z ustvarjalno izrabo in preoblikovanjem različnih historističnih prvin in postopkov (npr. ornamentirano členjenje povedi in besedila, izraba različnih dispozicijskih besedilnih vzorcev, razbijanje stalnih besednih zvez (Pogorelec, 1977; Sajovic, 1983; Kržišnik, 1988; Sajovic, 1991), klasicistične drugotne strukture, fiksacija krajinskih opisov — krajinski opisi kot lirični napovedovalci dogodkov in duševnih stanj (Sajovic, 1980/81) ter da se je ta proces začel

pripravljati že pred nastopom naših modernistov (Tavčarjevo (Pogorelec, 1982/83, Sajovic, 1991) in Kersnikovo predhodništvo (Sajovic, 1994)). Tako oblikovanje pa ima očitno globlje korenine, saj je podobne značilnosti mogoče zaslediti tudi v sočasni evropski in slovenski likovni umetnosti, zlasti arhitekturi (Wagner Rieger, 1978); primerjaj samo Fabianijevo moderno redukcijo (Šumi, 1954) in Plečnika (Šumi, 1975).

Viri in literatura:

- Brinker, K. (1985). *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. Grundlagen der Germanistik*, 29. Berlin: E. Schmidt.
- Eggers, H. (1986). *Deutsche Sprachgeschichte, Band 2, 3. Das Frühneuhochdeutsche und das Neuhochdeutsche*. Rowohlts Enzyklopädie. Reinbek bei Hamburg: Rowohl Taschenbuch Verlag GmbH.
- Grepl, M., Karlík, P. (1983). *Gramatické prostředky hierarhizace sémantické struktury věty*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- Grepl, M., Karlík, P. (1986). *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha.
- Guyard, M.-F. (1959). *La survivance du style et des formes classiques dans la poésie de Lamartine. V: Stil- und Formprobleme in der Literatur, Vorträge des VII. Kongresses der Internationalen Vereinigung für moderne Sprachen und Literaturen in Heidelberg*. Herausgegeben im Auftrag der F.I.L.L.M. von Paul Böckmann. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Heinemann, W., Viehweger, D. (1991). *Textlinguistik. Eine Einführung. Reihe Germanistische Linguistik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Juvan, M. (1989). *Medbesedilni odnosi, oblike in vrste*. V: *Literatura*, št. 6. Ljubljana.
- Kersnik, J. (1890). *Kmetska smrt*. V: *Ljubljanski zvon*. Ljubljana: Národne Tiskarne.
- Kersnik, J. (1891). *Iz sodnih aktov, I. Mamon*. V: *Ljubljanski zvon*. Ljubljana: Národne Tiskarne.
- Kržišnik, E. (1988). *Frazeologija v moderni. Magistrska naloga (računalniški izpis)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- Lausberg, H. (1973). *Handbuch der literarischen Rhetorik*. München: Max Hueber Verlag.
- Paternu, B. (1989). *Obdobja in slogi v slovenski književnosti. Študije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pogačnik, J. (1963). *Stritarjev literarni nazor. Razprave in eseji 3*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Pogačnik, J. (1970). *Zgodovina slovenskega slovstva IV. Realizem*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- Pogorelec, B. (1976). *Ivan Cankar — vozlišče razvoja slovenske besedne umetnosti*. V: *Zbornik predavanj XII. seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Pogorelec, B. (1977). *O dveh značilnostih Cankarjevega sloga*. V: *Simpozij o Ivanu Cankarju 1976*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Pogorelec, B. (1982). *Zvrstna in slogovna razčlenjenost slovenskega knjižnega jezika pred Prešernom*. V: *Makedonski jazik, Godina XXXII-XXXIII, 1981-1982*. Skopje: Institut za makedonski jazik »Krstе Misirkov«, Oddelen otpečatok.
- Pogorelec, B. (1982/83). *Stilno predhodništvo v Tavčarjevih delih*. V: *Jezik in slovstvo*, št. 7-8. Ljubljana.
- Sajovic, T. (1980/81). *Pomen krajinskih opisov v Tavčarjevi zgodnji prozi (1871-1875)*. V: *Jezik in slovstvo*, št. 3. Ljubljana.

Sajovic, T. (1983). Poskus skladijsko-pomenskega določanja Cankarjevega slogovnega razvoja. V: Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, 2. del. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Sajovic, T. (1991). Historični slogi v slovenski pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja. Doktorska disertacija (računalniški izpis). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.

Sajovic, T. (1991/92). Historistično oblikovanje uvodnih delov Jurčičevega pripovednega besedila Kloštrski žolnir in Dežmanovega poljudnoznanstvenega besedila Notranjske gore in Cirkniško jezero. Jezik in slovstvo, št. 3-4, 5.

Sajovic, T. (1992/93). Kersnikova Kmetska smrt: med historizmom in nastavki secesije. Jezik in slovstvo, št. 1-2.

Sajovic, T. (1994). Kersnikova besedna ustvarjalnost. Med historizmom in začetki secesije. Obdobja 14. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, Prva knjiga, A-H (1970). Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik, Državna založba Slovenije.

Stritar, J. (1870). Zorin. Zvon (Dunaj).

Stritar, J. (1887). Zorin. V: Jos. Stritar-ja Zbrani spisi, II. zvezek. Ljubljana: Kleinmayr, Bamberg.

Stritar, J. (1954). Zbrano delo III, Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Šumi, N. (1954). Arhitektura secesijske dobe v Ljubljani. Ljubljana: Mestni muzej.

Šumi, N. (1975). Pogledi na slovensko umetnost. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Wagner Rieger, R. (1978). Pozni historizem in secesija. V: Naši razgledi, leto XXVII, št. 9 (632), 12. V. 1978. Ljubljana.

Župančič, O. (1908). Samogovori. Ljubljani: Kleinmayr, Bamberg.

Tomaž Sajovic

UDK 886.3.081"18/19"
UDK 886.3 Stritar J. 7 Zorin .08

SUMMARY

STRITAR'S HISTORICIST TEXT AND THE MODERN MOVEMENT

The article belongs to the category of studies on language style development in Slovene literature of the 19th century and of the Modern period, for which it is an evident, yet complex conflict between historicist (rhetoric) poetics and natural poetics.

In the centre of the interest is Stritar's highly historicist language in his novel *Zorin* (first published in 1870, reprinted in 1887). Stritar's historicism was not original, but one modelled on earlier authors, especially on Schiller. This was a very widespread procedure in the German language territory in the 19th century, characterized by typical classicist textual (dispositional) patterns (especially a diaeretic argumentative form with an antithesis conclusion), abundant rhetoric ornamentation, periphrases, various secondary structures (e.g. diatheses), which all contribute to an

overall effect of classicist elevated nonnatural expression.

The stylistic procedure (which in many ways resembles that of Gregorčič) found an echo, considerable transformed, among Slovene authors of the Slovene Modern movement. The study demonstrates the functional exploitation of certain elements of this approach in Župančič's *Duma*. This finding additionally supports the claim that a new, functional poetics of the Modern movement came into being gradually, making a creative use and transformation of various historicist elements and procedures. (Interestingly enough, parallels can be found in contemporary phenomena in arts, especially in architecture, both in Slovenia and elsewhere.)